

FRIHED LIGHED STEMMERET

En film af Mette Knudsen

STATENS FILMCENTRAL

FRIHED LIGHED STEMMERET

Manus og instruktion: Mette Knudsen. **Research:** Mette Knudsen, Anne Cornelius. **Fotograf:** Katia Forbert Petersen. **Assistent:** Michael Rosenløv Jensen. **Ikonografi:** Hasse Christensen. **Kran:** Jacob Bonfils. **Lyd og mix:** Mikkel Bo. **Belyser:** Anders Hermansen. **Scenografi og kostume:** Per Flink Basse. **Produktionsledelse:** Annette Olsen. **Assistent:** Jette Stigsen. **Klip:** Grete Møldrup. **Musik:** Anders Koppel. **Stemmer:** Karen-Lise Mynster, Pia Vieth, Holger Perfort, Marianne Flor, Susanne Lundberg, Lea Brøgger, Jørgen Buckhøj, Katja Miehe-Renard, Carl Nielsen, Søren Spanning og 2. A. Bagsværd Kostskole og Gymnasium. **Konsulent:** Gretelise Holm. **Volontør:** Maria Raben. **Laboratorium:** Teknisk Film Laboratorium 1990, 16 mm & video, 44 min.

Tak til: Fred Preston, Michael Wedrowski, Isak Wickstrøm, Jette Termann, Jytte og Nils Kjærgaard, Gitte Larsen, Kvindehistorisk Samling, Arbejdermuseet, Flakkebjerg Skolemuseum, Nationalmuseet, Københavns Bymuseum, Kvindemuseet, Randers Kunstmuseum, Den Hirschsprungske Samling, Marmorkirken, Københavns Rådhus, B&W, Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek, Universitetsbiblioteket, Danmarks Pædagogiske Bibliotek, Det Kgl. Bibliotek, Kvindefolketinget, Rigsarkivet, Erhvervsarkivet, Holstebro Lokalhistorisk arkiv. **Arkivfilm:** Danmarks Radio – Historisk Arkiv.

Produktion: OPHELIA Film & Video for Statens Filmcentral, Danmarks Radio, Landscentralen for Undervisningsmidler med støtte fra: Husligt Arbejder Forbund, Bikubenfonden, Dansk Kommunal Arbejderforbund, Kvindeligt Arbejderforbund, HK, AEM Invest, Tipsmidlerne, Folketingets Præsidium, SiD, Politikens Fond, UNO-X Fonden, Danske Kvinders Nationalråd, Dansk Beklædnings- og Textilarbejderforbund, Dansk Journalistforbunds Kvindeudvalg, BUPL, Dansk Tele Forbund, Bibliotekarforbundet og Dansk Laborant-Forening.

Udlejning: SFC.

Om filmen

Af Mette Knudsen

»For den parlamentariske kamp ønsker jeg vore kvinder fritagne. Den giver både sved og støv – jeg vil ikke sige snavs – og ingen af delene vil klæde dem.«

(Carl Ploug i Landstinget d. 10.2.1888)

I sin bog »Slavernes kyst« skriver Thorkild Hansen nogle linier om den skyggetilværelse, den danske slavehandel indtil da havde indtaget i de officielle, danske medier:

»Lydløse på deres nøgne fødder vandrer slaverne gennem tohundrede år af Danmarks-Historien uden at efterlade sig andre spor end skolebøgernes lille oplysning om, at Danmark var det første land, som afskaffede slavehandelen. Tusinder af mænd, kvinder og børn. Og bagefter en enkelt sætning. Som er forkert. Slaverne kaster ingen skygge i historien.«

Enslydende betragtninger kunne gøres om de danske kvinders årelange kamp for at opnå stemmeret.

Indsnørede og indpakkede i alskens skjulende klædestykker og fiskebens-stive korsetter, lænkede i umyndiggørelse på alle tænkelige, juridiske og økonomiske måder forsøger kvinderne fra midten af 1800-tallet år efter år at tilkæmpe sig en selvstændig tilværelse, hvor retten til at stemme og til valgbarhed bliver symbolet på deres samfundsmæssige synliggørelse og officielle selvstændighed.

De mange års kamp for stemmeret bliver i Danmarks-historien til en lille notits af lettere kuriøs art, som i betydning er for intet at regne mod indførelsen af den »rigtige« stemmeret. Med juni-grundloven af 1849 blev folkestyret næsten en realitet i Danmark, men folket bestod i denne sammenhæng kun af halvdelen af befolkningen, nemlig flertallet af den mandlige del.

Når man som instruktør står over for et omfattende, historisk materiale, gælder det om såvel at afgrænse sit emne som at vælge stil og dramaturgisk opbygning.

»Lovgiverne går ud fra, at hustruen er manden underordnet og skylder ham lydighed«, stod der i »Den Danske Familieret« fra 1899. Denne opfattelse fik indtil flere skud for boven, da kvindernes krav om større selvstændighed blev stadigt mere højlydt.

Da kampen for danske kvinders valgret ikke tidligere var blevet fortalt på film, valgte jeg at koncentrere mig om denne og ikke blande resten af verden ind.

Hvad angår filmens opbygning, fandt jeg hurtigt ud af, at det mest spændende ville være at lade filmen foregå inden for ca. et halvt århundrede og altså lade filmen foregå i en historisk præsens.

Det ville gøre filmens personer og indhold langt mere vedkommende og forhåbentlig give tilskueren fornemmelsen af det voldsomme brud på samfundsnormerne, kravet om valgret fremstod som.

Endelig ønskede jeg at formidle det lange tidsforløb, kampen for stemmeretten krævede. I et historisk forløb er 29 år (fra de første lovforslag i 1886 til 1915) intet. For det enkelte individ udgør det en menneskealder.

Altså måtte det være en film uden nutidig speaker og uden optagelser af nulevende personer.

Den gifte kvinde var omkring århundredeskiftet lige så umyndiggjort som spædbarnet: ingen råderet over egne eller fælles penge eller over de fælles børn, ingen ret til uddannelse og erhverv og ingen politiske rettigheder.

Med disse overvejelser begyndte også filmens æstetiske stil at tone frem. Det *måtte* blive en film i sort-hvide billeder.

De gamle fotografier, arkivfilmene og de satiriske tegninger fra tiden var jo i sig selv uden farver, og efter nogen tøven – s/h 16 mm er efterhånden en sjælden gæst på danske laboratorier – blev beslutningen om en s/h film taget.

Det eneste tidspunkt, hvor jeg senere sendte farverne en længselsfuld tanke, var da vi havde hængt den lange række af gamle fagforeningsfaner og bannere op i Arbejdermuseets smukke festsal. – Stoffe og broderier i farver, hvor det s/h billede kommer uhjælpeligt til kort.

Når man kaster sig ud i det uhyre tidkrævende arbejde, som en historisk dokumentarfilm i sandhed er, kan det kun gøres ud fra en dyb forelskelse i og fascination af gamle billeder og historisk kildemateriale.

Ingen, der ikke har prøvet det, kan forestille sig følelsen af spænding

under eftersøgningen i diverse arkiver eller Det kgl. Biblioteks gulnede tidsskrifter og uendelige rækker af skuffer, hvor billederne taler deres eget tavs, men indtrængende sprog. – Eller følelsen af, som en anden guldgraver, at have fundet det gyldne metal, når det endelig lykkes at finde det nødvendige billede.

Under læsning af især to af tidens kvindesagsblade blev jeg så optaget af den ildhu og veltalenhed, hvormed argumenterne for kvindens valgret og ligestilling blev fremført, at jeg besluttede i så vid udstrækning som muligt at lade filmens dialog bygge på tidens udsagn. – Meget af det kunne faktisk ikke siges bedre idag.

»Handicappede kommer vi ind på banen, og fuld af forhindringer ligger den for os«, sagde kvindesagskvinden Gyrithe Lemche i 1915. Handicappene er blevet mindre og forhindringerne færre, men at være vidende om og forstå fortidens forhindringer er en forudsætning for at kunne rydde nutidens af vejen.

Fortiden er stadig et fortræffeligt spejl for nutiden.

Mette Knudsen

Overalt i verden gøs mændene ved synet af kvindeemancipationens hæsle benrad.

Stemmeret til kvinder – hvorfor var kravet så kontroversielt?

Af Drude Dahlerup

*»Overalt erkender man jo saaledes,
at Umyndige, Børn, Fruentimmer,
Forbrydere ikke bør have valgret.«*

Sådan lød det eneste argument i sagen i den grundlovgivende rigsforsamling, der skabte Danmarks første frie grundlov af 1849.

Stemmeret til kvinder var simpelthen ikke på dagsordenen. Protesterede kvinderne ikke? Nej, først i 1880'erne begyndte de første kvinder at kræve stemmeret.

De fleste tror, at kravet om stemmeret var et af kvindebevægelsens allerførste krav, da den startede i Danmark. Men helt op til 1880'erne var stemmeret til kvinder *utænkeligt*.

Kun i USA krævede den nystartede kvindebevægelse ved det berømte Seneca Falls konvent i 1848, at kvinderne skulle have valgret. »All men are created equal«, stod der i den amerikanske uafhængighedserklæring fra 1776. Det måtte da også gælde kvinderne, påstod Seneca Falls konventet. Konventet medførte imidlertid en voldsom reaktion og stor forargelse, og flere af kvinderne trak deres underskrift på Seneca Falls dokumentet tilbage, efter at de var kommet hjem.

Hvorfor var kravet om stemmeret for kvinderne så kontroversielt? Det skyldtes, at det anfægtede samtidens opfattelse af kvinders rette plads. Kvinderne tilhørte privatsfæren, hjemmet, mens der kun var adgang for mænd til den relativt nye offentlige sfære. Demokratiet, partierne, organisationerne og den offentlige debat var forbeholdt mænd. Dog ikke alle mænd: Valgret til rigsdagen fordrede egen husstand, og til de kommunale råd en vis skattebetaling. Det var husstandens overhovede, der for-

Det siger noget om den modstand, man var oppe imod, at Dansk Kvindesamfund først efter lange diskussioner vovede at udsende en plakat, hvor man hævder, at der ikke er almindelig valgret i Danmark, når kvinderne ikke har politisk valgret. Det stod jo ellers i alle historiebøger – og blev stående helt op til 1970'erne, at almindelig stemmeret blev indført i Danmark i 1849.

ventedes at handle udadtil på hele husstandens vegne og repræsentere alles interesser.

Kravet rejses

Første gang et forslag om stemmeret for kvinder blev lagt frem i Rigsdagen var i 1886. Der skulle gå 29 år, altså en hel menneskealder, før det blev vedtaget.

Det Kgl. Bibliotek

Ægteparret Bajer hører til blandt kvindesagens fremmeste pionerer. Mathilde Bajer var den første forkvinde for Dansk Kvindesamfund og Kvindelig Fremskridtsforening. Fredrik Bajer stillede i Folketinget de første forslag om valgret til kvinder.

Det var den fremskridtsvenlige venstremand Fredrik Bajer, der kom med dette forslag. Sammen med sin hustru, Mathilde Bajer, havde han været med til at stifte »Dansk Kvindesamfund« i 1871. I 1885 brød Mathilde Bajer sammen med flere andre ud af Dansk Kvindesamfund og stiftede i København »Kvindelig Fremskridtsforening«, fordi de syntes, Dansk Kvindesamfund var for forsigtig, bl.a. i valgretsspørgsmålet.

»Kvindelig Fremskridtsforening« havde som sin målsætning at arbejde for kvindesagen, arbejdersagen og fredssagen. Enkelte af »Kvindelig Fremskridtsforening«s medlemmer begyndte at gå med kortklippet hår, og det var nok til at forarge borgerskabet! Efter navnet på foreningens blad »Hvad-vi-vil« (startet 1888) blev betegnelsen »Hvad-vi-vil-kvinder« snart en almindelig betegnelse for kvinder, som vovede at gå på barrikaderne for kvindernes rettigheder. I dag hedder det »Rødstrømper«!

I flere byer uden for København opstod der i 1880'erne og 90'erne først en afdeling af »Dansk Kvindesamfund« og kort efter en »Kvindelig Fremskridtsforening«, f.eks. i Århus og Ålborg.

Fredrik Bajers lovforslag fra 1886 handlede om kommunal valgret og valgbarhed til kvinder til Københavns Borgerrepræsentation på samme vilkår som mænd, dog også til gifte kvinder. Tilføjelsen var nødvendig, fordi gifte kvinder efter loven var personligt umyndige på linie med børn, og derfor ikke selvstændigt blev sat i skat, selv om de tjente penge. Bajers lovforslag blev faktisk vedtaget i Folketinget – men forkastet i Landstinget. Især var det en anstødssten, at *gifte kvinder* skulle have stemmeret.

Året efter, i 1887, forsøgte Fredrik Bajer igen. Af hensyn til den voldsomme modstand havde han taget stemmeretten til de gifte kvinder ud af lovforslaget, der til gengæld nu omfattede hele landet. Forslaget faldt naturligvis.

Dette gentog sig i årevis. I Landstinget var digteren og rigsdagsmanden Carl Ploug en af de ihærdigste modstandere. Det var ham, der i sine fædrelandsange priste kvindens skønhed og følsomhed. I Landstinget talte han om kvindens manglende logiske sans: »...hos hende er Følelseslivet og hos ham Forstandslivet stærkest«. »Samfundet kan slet ikke være tjent med, at Kvinderne drages bort fra de Kjærligheds-gjerninger, der ligge for dem for at skjændes med os i en Valgforsamling eller i et Thing. I det store Samfund tror jeg det tilkommer eller tilhører Kvinden at besørge det, som jeg med et kjønt Ord vel gerne kan kalde Hjerteanliggender...«

Ploug fremsatte nu – og mange gange senere – en kort dagsorden, som blev vedtaget i Landstinget: »Da Landstinget formener, det hverken vil være i Kvindernes eller i Samfundets interesse, at der tildeles dem Valgret, gaar det over til Dagsordenen.«

Kvinderne kommer på banen

I »Hvad-vi-vil« svarede redaktøren Johanne Meyer Ploug således: »Han burde have sagt: Derfor bør Kvinderne komme ind, thi Ordningen af vort Samfund er et Hjerteanliggende. Vi maa nemlig ikke ordne vort Samfund saaledes, at Hundreder af Arbejdernes Børn maa spise Fattigvæsenets Brød, eller at deres Døtre maa søge Erhverv ved Usædelighed; vi maa ikke give love til Gunst for den ene Stand og paa Bekostning af den Anden, men fremfor alt ikke udbytte det ene Køn til Fordel for det Andet.«

Den 5. juni 1915 gik tusinder af kvinder i et optog til Amalienborg. Hovedpladsen havde to af kvindesagens pionerer: Jutta Bojsen-Møller – aktivt agiterende forkvinde for Dansk Kvindesamfund i 16 år, og ikke mindst Mathilde Bajer – Dansk Kvindesamfunds og Kvindelig Fremskridtsforenings første forkvinde.

Trods hånen og latterliggørelsen var kvindestemmeretten fra 1880'erne i det mindste kommet til debat. Det var et fremskridt i forhold til tidligere, hvor kvinderne stiltiende udelukkedes. Kvinderne begyndte nu at komme frem på arenaen. Nogle kvindeforeninger indsamlede underskrifter til støtte for valgretskravet, og enkelte modige kvinder begyndte at *interpellere*, dvs. rejse spørgsmål på valgmøderne om stemmeret for kvinder, men også her blev de nægtet ordet eller affærdiget. At stå op for kvinders rettigheder, medførte på denne tid en alvorlig risiko for at miste sit gode navn og rygte.

Valgretten vindes i små bidder

I 1903 fik kvinderne for første gang valgret og valgbarhed til de nyoprettede menighedsråd. I 1908 kom retten til at vælge og kandidere til byråd og sogneråd i forbindelse med en generel demokratisering af de kommunale råd. I begge tilfælde gjaldt valgretten også tyende af begge køn. Men valgretten til rigsdagen – eller »politisk valgret«, som det kaldtes dengang – lod vente på sig uendeligt længe.

De aktive

Kravet om stemmeret for kvinder til Rigsdagen voksede og voksede. Mens kravet før århundredskiftet kun blev rejst af de få modige, blev det efter århundredskiftet til et massivt krav. Set i historiens lys samlede stemmeretskravet flere kvinder på tværs af politiske, sociale og religiøse skel end noget andet krav.

I 1898 dannedes i København Danske Kvindeforeningers Valgretsudvalg (senere Valgretsforbundet), der bestod af så forskellige foreninger som Cirklen (kvindelige forfattere og kunstnere), Københavns Kommunalærerindeforening, Dansk Kvindesamfunds Københavnsafdeling, Kvindelig Fremskridtsforening, Jordemødreforening, Sølvpolererskeforeningen, Kvindelig Handels- og Kontoristforening, Kvindelig Læseforening og fagforeningen De kvindelige Herreskræddere. Senere kom flere andre fagforeninger til.

Blandt de mange andre foreninger, der kæmpede aktivt for kvindestemmeretten kan nævnes: Kvindevalgretsforeningen, De samlede Kvindeforeninger, Kristelig Kvindevalgrets Forening, Socialdemokratisk Kvindevalgretsforening, Foreningen af Mænd for Kvinders Valgret.

Efterhånden havde hver by og også mange sogne sine valgretsforeninger. Mønstret varierede fra sted til sted. Kun de allerstørste byers kvindevalgretshistorie er indtil nu blevet skrevet. I resten af landet venter historien på at blive gravet frem fra lokalhistoriske arkiver og gamle aviser.

Den største forening blev Landsforbundet for Kvinders Valgret (1907–15), der i 1910 havde 156 lokalforeninger over hele landet med ialt 11.000 medlemmer. Dansk Kvindesamfund, der efter 1906 havde taget valgretten officielt på sit program, havde i 1910 112 kredse med ialt 7.000 medlemmer. Da valgretten til rigsdagen endelig blev vundet i 1915, nedlagde Landsforeningen for Kvinders Valgret sig selv. Kampen var slut. I Dansk Kvindesamfund begyndte man derimod på en ny og langt vanskeligere diskussion: Hvordan skulle kvinderne bruge den nyvundne valgret? Skulle de gå ind i de politiske partier, som jo var dannet, før kvinderne havde noget at skulle have sagt? Eller skulle kvinderne forsøge at skabe nogle helt nyt i politik, f.eks. ved at danne et kvindeparti? Den diskussion kom til at vare de næste 75 år.

Drude Dahlerup

De nye fronter i kvindekampen

Af Gretelise Holm

Da demokratiet blev indført i Østeuropa, røg kvinderne ud. Ved de første frie valg blev deres andele i de østeuropæiske parlamenter kraftigt reducerede. I Rumænien faldt kvinde-andelen i parlamentet fra 34,3 pct. til 3,5%. I Tjekkosllovakiet fra 29,5 til 6%. I Ungarn fra 20,9 til 7% og i Bulgarien fra 21,0 til 8,5%.

Da »folke«-styret fik *magt*, forsvandt kvinderne ud af billedet.

Hvis man vil undersøge et område for magt, kan man bruge tommelfingerreglen: »Hvor der er magt, er der ingen kvinder og hvor der er kvinder, er der ingen magt«.

I Danmark er det lykkedes at lave et slags demokrati, hvor det økonomisk, socialt og uddannelsesmæssigt bedst stillede køn kun slider på ca. 70 pct. af pladserne i Folketinget. Og den situation regnes af mange for en ret vidtgående form for ligestilling og demokrati.

Mens folkestyret er eller i hvert fald føler at være kommet til stor og ny magt i Østeuropa, så er der ingen tvivl om, at der i Danmark er sivet en hel magt fra det politiske liv og over på en lang række andre områder, der er næsten lige så kvindetomme som magtcentrene altid har været.

Det er fint nok, at kvinderne har nået de 30 pct. inden for politisk repræsentation. Selvfølgelig er der også magt i politik, og kvinderne må nu engang bore sig ind, hvor sprækkerne er. Så den kvindekamp har ikke været forgæves.

Blot skal man ikke forfalde til en sejrslus, der gør blind for de nye socio-økonomiske brudflader og de nye magtstrukturer, hvor kvinderne spiller en lige så betydningsløs rolle som de spillede politisk i stemmerettens første dage.

Hvor sivede den magt hen, som sivede væk fra det politiske liv, mens kvinderne kæmpede for deres pladser netop dér?

Den sivede for det første over i en offentlig sektor, som er næsten helt kontrolleret af mænd. Allerede på skole- og socialinspektørniveauet er

Kvindemuseet)

kvinderne stort set forsvundet ud af billedet. Mens kvinderne fylder det meste af »bunden« i den offentlige sektor, så har hver tredje offentligt ansatte mand en overordnet position.

Den mandekontrollerede offentlige sektor er blevet så magtfuld, fordi den er blevet så stor, at halvdelen af nationalindkomsten passerer gennem dens kasser og en tredjedel af arbejdsstyrken er i dens brød.

Et andet område med traditionel og stadig uanfægtet mandemagt og -kontrol hedder kapital og erhverv. De 25 mænd i toppen sidder på tilsammen 432 bestyrelsesposter, og man skal langt ned i bunden af den patriarkalske pyramide, før kvinderne spiller en rolle. Den seneste analyse af det økonomiske liv i Danmark fastslår blot, at kvinder ingen økonomisk magt har.

Organisationerne er et tredje magtområde, og med et par markante undtagelser er de alle ledet, styret og kontrolleret af mænd. Med de store

Kvindemuseet

fondsdannelser, pensionskasser m.v. lægger de sig mere og mere efter kapitalmagt, selvstændigt og i samspil med erhvervslivet.

Mændene fra alle disse magtområder mødes både uformelt og formelt. Formelt mødes de f.eks. typisk i de ca. 700 offentlige råd, nævn og udvalg, som laver lovforberedende arbejde og som fungerer som eksperter for politikerne. De offentlige råd, nævn og udvalg er en slags mande-elite-klubber og en udvækst på demokratiet, som grundlovsfædrene næppe havde forudset. Trods de seneste års ligestillingskampagner sidder mændene stadig på over 80 pct. af pladserne, og det skyldes angiveligt, at det er så svært at finde »kvalificerede« kvinder. Mænd behøver ikke i samme grad at være kvalificerede. Selv Danmarks Lærerforening med et flertal af kvindelige medlemmer kunne angiveligt ikke finde et eneste kvalificeret kvindeligt medlem til et uddannelses-udvalg!

I dag kan vi læne os tilbage og le overbærende af stemmeretskampens

argumenter mod kvinder i politik, men hvor megen magt og indflydelse har kvinderne egentlig fået, hvis demokrati også handler om andet end spillet på Christiansborg?

Gretelise Holm

Stemmeret i andre lande

		<i>Lande, hvor kvinderne fik stemmeret efter</i>		<i>Lande hvor kvinderne fik stemmeret efter</i>	
		<i>1. Verdenskrig:</i>		<i>2. Verdenskrig:</i>	
New Zealand	1893	England	1918	Italien	1945
Australien	1902	Canada	1918	Jugoslavien	1945
Finland	1906	Sverige	1919	Ungarn	1945
Norge	1907	Holland	1919	Japan	1945
Island	1915	Østrig	1919	Bolivia	1945
Sovjetunionen	1917	Polen	1919	Frankrig	1946
		Tyskland	1919	Rumænien	1946
		USA	1920	Brasilien	1946
		Tyrkiet	1934	Bulgarien	1947
		Cuba	1940		

Vigtige begivenheder

1789

Den franske revolution. Olympe de Gouges stiller som den første kvinde krav om kvindernes ligeberettigelse.

1792

Den engelske forfatter, Mary Wollstonecraft, skriver bogen »Et Forsvar for Kvindernes Rettigheder«, der vækker opstandelse langt uden for Englands grænser og giver forfatteren tilnavnet »En hyæne i skørter«.

1848

Elisabeth Cady Stanton og Lucretia Mott indkalder til kvindekongres i Seneca Falls i USA. Med udgangspunkt i menneskerettighedserklæringen vedtages en deklaration om kvindernes rettigheder samt en resolution om stemmeret.

1850

Mathilde Fibiger skriver »Clara Raphael – 12 Breve«. Bogen afstedkommer den første debat om kvind frigørelse i Danmark.

1865

Lærerinden og digteren Pauline Worm bliver den første kvinde, der får lov til at tale offentligt i Danmark. Samme år får kvinder lov til at deltage i begravelser.

1869

Den engelske filosof og politiker John Stuart Mill skriver »Kvindernes Underkuelse«. Bogen opnår stor berømmelse ikke blot i England, men i hele Europa og USA. Georg Brandes oversætter den samme år til dansk.

1871

Dansk Kvindesamfund stiftes i Mathilde og Fredrik Bajers dagligstue i Blågårdsgade i København. Mathilde Bajer bliver den første forkvinde.

1875

Kvinder får adgang til universitetet.

1885

Dansk Kvindesamfund starter udgivelsen af »Kvinden og Samfundet«.

1885

I utilfredshed med Dansk Kvindesamfunds upolitiske linie dannes »Kvindelig Fremskridtsforening«. Medstifter og første forkvinde bliver atter Mathilde Bajer. Man arbejder for Kvindesagen, Arbejdersagen og Fredssagen.

1888

»Kvindelig Fremskridtsforening« udgiver bladet »Hvad Vi Vil«. Re-

Maleri af Frantz Henningsen »Forladt« 1881
Århus Kunstmuseum

daktør er Johanne Meyer. Bladet er samtidig organ for 7 kvindelige fagforeninger.

1889

Præstekonen fra Varde, Line Luplau, stifter »Kvindevalgretsforeningen«, som udelukkende skal arbejde med at skaffe kvinderne stemmeret.

1890

Dannelsen af »De samlede Kvindeforeninger«, der omfatter både »Kvindelig Fremskridtsforening« og en række kvindelige fagforeninger, bl.a. »De Kvindelige Herreskræddere af 1883«, Kvindeligt Arbejderforbund m.fl. – Altså i sig selv et konkret eksempel på samarbejde mellem arbejderkvinder og kvindesagskvinder.

1894

Jutta Bojsen-Møller bliver nu og 16 år frem forkvinde for »Dansk Kvindesamfund«, hvor hun udfører et stort agitationsarbejde også for stemmeretten, selv om den først langt senere kommer med i Dansk Kvinde-samfunds program.

1898

»Dansk Kvindeforeningers Valgretsudvalg« stiftes. Medlemmerne er repræsentanter for en lang række kvin-

deforeninger og kvindelige fagforeninger.

1899

»Danske Kvinders Nationalråd« stiftes.

1903

Alle mænd og kvinder over 25 år får valgret til de netop oprettede menighedsråd. For første gang i historien får kvinderne ret til at afgive deres stemme om noget uden for hjemmets fire vægge. Statsskolerne for piger åbnes og dermed stiger antallet af kvindelige studerende.

1904

»Politisk kvindeforening« stiftes.

1906

Dansk Kvindesamfund toner rent flag og beslutter endelig at sætte krav om politisk valgret ind i sin formålsparagraf.

1907

»Landsforbundet for Kvinders Valgret« dannes.

1908

Kvinder opnår samme kommunale valgret og valgbarhed som mænd.

Opnåelsen af politisk stemmeret i 1915 var en stor sejr for kvinderne, men vejen frem mod ligestilling har også derefter været fuld af forhindringer. Og endnu er målet ikke i sigte.

1913

»Foreningen af Mænd for Kvinders Valgret« dannes på initiativ af den udefra kommende »Internationale Mandsliga for Kvindevalgret«. For Danmarks vedkommende var kampen for valgretten dog næsten afsluttet. Ligesom alle kvinder ikke var for valgretten, var alle mænd ikke imod. Fredrik Bajer m.fl. ydede en meget smuk indsats i deres årelange arbejde for valgret til kvinder.

1915

Den nye grundlov vedtages, hvori både kvinder samt kvindeligt og mandligt tyende får valgret.

Litteratur:

- Kvinderne og valgretten (Ellen Strange Petersen, København 1965)
Kvinder på tinge (Drude Dahlerup og Kristian Hvidt, København 1990)
Kvindestemmer (Gretelise Holm og Lene Pind, København 1990)
Dagligdagens kvinder (Karen Kræmer, København 1990)
Kvindebevægelsens Hvem Hvad Hvor (Politikens Forlag)
Kvindestudier (Drude Dahlerup m.fl., København 1977)
Den kvindelige fagbevægelse i København 1870-1900
(Karin Sandved, Årbog for Arbejderbevægelsens Historie, 1971)
Arbejderkvinder og kvindearbejde i København 1870-1906
(Birgitte Possing, Aalborg Universitetsforlag 1980)
Et hjerteanliggende (Gretelise Holm, København 1982)
Kvinder i opbrud (Birthe Broch m.fl., København 1982)
Kvindearbejde og kvindeorganisering – Kvinder i konfektionsindustrien 1890-1914 (Birthe Broch, SFAH's skriftserie nr. 6, 1977)
Den kvindelige fagbevægelse i København 1870-1900
(Karin Sandved, Årbog for Arbejderbevægelsens Historie, København 1971)
Mary og revolutionen (Toni Liversage, København 1974)

Mette Knudsen

Cand.mag. i fransk og filmvidenskab. Medforfatter, -instruktør og -producent af spillefilmen »Ta' det som en mand frue!« (1975). Medforfatter og -instruktør af TV-stykkerne »Er det løgn, hva' jeg si'r?« (1978) og »Bank under bordet« (1983).

Instruktør og medinstruktør af diverse kortfilm, bl.a. »Plantagens lange skygger« (1979), »Jeg bli'r så bange« (1981), »Tjenestepiger« (1984) og »Rødstrømper« (1985). Medforfatter på bøgerne »Politisk filmkunst«, »Er I rigtig kloge?« og »Jeg bli'r så bange«. Medarrangør af den Internationale Kvindefilm Festival i København i 1976.

Udgivet af SFC, 1990.
Redaktion: Mette Knudsen.
Layout: John Ovesen.
Tryk: Haugaard Grafisk.

